

ศึกษาวิเคราะห์ตบะในคัมภีร์มั่งคัลถทีปนี

An Analysis of the Tapa in the Maṅgalatthadipani

พระมหาเกริกสัน ญาณสมปนโน , พระปลัดสมชาย ปโยโค¹ และ พระมหาวีริชณ์ วรินโท

Phramaha Krikson Yanasampanno, ¹Phrapalad Somchai Payogo and

Phramaha Weeratis Varinto

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Thailand.

Email: somchai.dam@mcu.ac.th¹

Received September 11, 2019; Revised October 2, 2019; Accepted April 23, 2020

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการดังนี้ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องตบะคัมภีร์พระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาตบะในคัมภีร์มั่งคัลถทีปนี และ 3) เพื่อวิเคราะห์ตบะในคัมภีร์มั่งคัลถทีปนี การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือ และเอกสารผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลในลักษณะพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ตบะ เป็นหลักปฏิบัติที่พุทธศาสนิกจะต้องฝึกหัดพัฒนาตนมิให้ความชั่วทั้งหลายมาครอบงำจิตใจ คือการฝืนความต้องการของกิเลส ความชั่วร้ายต่างๆ ที่เผาจิตใจเรามาแสนนาน โดยการอดทนอดกลั้นต่อกิเลสที่มากกระทบทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ และฝึกจิตใจให้เข้มแข็ง มีการรักษาศีล การสำรวมอินทรีย์ และปฏิบัติตามหลักหลักศีล สมาธิ และปัญญาตามลำดับ เพื่อให้เกิดการรู้จริง เห็นแจ้งในมรรค

2) คำสอนเรื่องตบะ ในคัมภีร์มั่งคัลถทีปนี มีที่มาอยู่ 2 ส่วน คือ 1) ตบะในฐานะเป็นมงคล และ 2) ตบะในคัมภีร์มั่งคัลถทีปนี โดยทั้งสองส่วนนี้มุ่งเน้นไปที่การสำรวมอินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) และการสร้างความเพียร (วิริยะ) เมื่อปฏิบัติถูกต้องแล้วจะมีผลทั้งในระดับโลกียะและโลกุตระอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

3) จากการวิเคราะห์ ตบะในคัมภีร์มั่งคัลถทีปนี สามารถนำมาเป็นแนวทางพัฒนาชีวิตได้ทั้ง 2 ฝ่าย คือ 1) ฝ่ายบรรพชิต ได้แก่ (1) การพัฒนาชีวิตส่วนตน (2) การพัฒนาระหว่างอุปัชฌาย์-อาจารย์กับศิษย์ (3) การพัฒนาการศึกษา และ (4) เผยแผ่และปฏิบัติธรรม และ 2) ฝ่ายคฤหัสถ์ ได้แก่ (1) การพัฒนาชีวิตส่วนตน (2) การพัฒนาครอบครัว (3) การพัฒนาการทำงาน และ (4) การพัฒนาสังคม โดยเป้าหมายการพัฒนาชีวิตด้วยตบะ ก็เพื่อเป้าหมายในปัจจุบัน (ทิฐฐัมมิกัตถะ) ในเบื้องต้น (สัมปรายิกัตถะ) และเป้าหมายสูงสุด (ปรมัตถะ)

Abstract

This research was to investigate 1) the *Tapa* concept in the Buddhist Canon, 2) the *Tapa* in the *Maṅgalatthadīpanī* Canon and 3) to analyze the *Tapa* in the *Maṅgalatthadīpanī* Canon. This was a qualitative approach through studying data from the related *Tipiṭaka*, *Aṭṭhakathā*, *Tīka*, books and research papers; and analyzing with prescriptive presentation.

The results revealed that 1) the *Tapa* (austerity/self-control/non-indulgence) was the code of Buddhist practices and required self-training for development to liberate oneself from all evil dominance. It was to resist the inclination of various *kilesa* (defilements/evil wishes) so long burning our mind. This is through tolerance against defilements impacting our bodies, words and minds. Spiritual training for invigoration demanded adherence to *sīla* (precepts), physical restraints and abiding with the principles of the *sīla* (precepts/morality), *samādhī* (concentration/mental discipline), and *paññā* (wisdom/discernment), respectively in order to achieve *Magga* (the noble path) of enlightenment.

2) The *Tapa* teachings in the *Maṅgalatthadīpanī* Canon contained two parts, i.e. 1) The *Tapa* as the *Maṅgala* (auspices/blessings) and 2) The *Tapa* in the *Maṅgalatthadīpanī* Canon. Both headed to physical restraints (*Indriya Saṁvara*), and the perseverance creation (*Viriya*). Upon rightful practices, they would result to the levels of *Lokiya* (mundaneness/ worldliness) and *Lokuttara* (supramundane/ transcendence) which were the ultimate achievement in Buddhism.

3) From analyses, the *Tapa* in the *Maṅgalatthadīpanī* Canon could be adopted as the approach for life-development with both parties, i.e. 1) for monkhood, it was to engage in (a) personal-life development, (b) development among the *Upajjhāya* (spiritual teachers) and master with students, (c) educational development, and (d) Dhamma dissemination and practices. At the same time, 2) for laymen, it was to engage in (a) personal-life development, (b) family development, (c) working development, and (d) social development. The goals of life-development through *Tapa* were to achieve the current goal (*Dīṭṭhadhammikāttha*), the forefront goal (*Somparāyigāttha*) and the ultimate goal (*Paramattha*).

บทนำ

กุฎบุตรทั้งหลายผู้เบื้อหน้าต่อชีวิตการครองเรือนอันประกอบไปด้วยความทุกข์ต่างๆ ได้พากัน ออกบวช ก็แลการบวชนั้นเป็นหนทางแห่งการที่จะได้ ศึกษาเล่าเรียนพระพุทธรพจน์ รักษาธุดงค์ ทำสมณธรรม ก็กึ่งมีการเรียนพระพุทธรพจน์เป็นต้นนี้ ชื่อว่า ตบะ ๆ คือธรรมเป็นเครื่องเผาผลาญบาป ด้วยเหตุนี้ ในอรรถกถาปรหมัตตโชติกาชุททกนิกายท่านจึงกล่าวว่า “ธรรมที่ชื่อว่า ตบะ เพราะมีความหมายว่า เผาผลาญซึ่งธรรมทั้งหลายอันลามก” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560) และในฎีกาเทวปุตตสังยุต พระ

ภิกขุจารย์ได้อธิบายความหมายของตบะอีกว่า “ธรรมคืออัฐงค์ เชื่อว่าตบะ เพราะเผาผลาญความละโมภด้วยอำนาจแห่งกิเลส และยังได้ให้ความหมายอีกว่า ตบะยังหมายถึงการยังอกุศลกรรมทั้งหลายให้เร่าร้อน” จนกระทั่งที่จะสามารถเอาชนะอกุศลกรรมทั้งหลายได้โดยลำดับ เป็นผู้บรรลุมรรคผลในพระพุทธศาสนา

พระสิริมังคลาจารย์เป็นผู้แต่งคัมภีร์มังคลัตถทีปนีด้วยเนื้อหาสาระหลายหลากจาก พระไตรปิฎก ท่านเป็นศิษย์ของท่านพระพุทธวิระ ผู้แตกฉานในพระไตรปิฎก มีความอุตสาหะ รจนามังคลัตถทีปนีนี้ซึ่งมีเนื้อหาอันน่ายินดียิ่งนัก ท่านยินดีในความสงบ ในขณะที่ท่านกำลัง แต่งมังคลัตถทีปนีนี้ ได้อาศัยอยู่ ณ สลยญาคาร ซึ่งตั้งอยู่ห่างนครเชียงใหม่ออกไปทางทิศใต้ ประมาณหนึ่งคาบวุต เป็นสถานที่ที่เงียบสงบชวนให้เกิดความเลื่อมใสแก่คนที่มาถึง ท่านเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก มีความรู้และความเพียร มีความปรารถนา ความฉลาดรอบรู้ทั้ง แก่ตนเองและผู้อื่น จึงได้แต่งคัมภีร์มังคลัตถทีปนี พุทธศักราช 2067 ในรัชสมัย ของพระเจ้าฟิสิกปนต์ดาอิราช ซึ่งเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอีกทั้งปรารถนาเพื่อจะบรรลุ พระสัพพัญญุตญาณ ในอนาคตอีกด้วย

มังคลัตถทีปนี เป็นคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ซึ่งแต่งอธิบายมงคลสูตรที่มาจากขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ และขุททกนิกายสุตตนิบาต พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 25 มงคลสูตรนั้นเป็นสูตรที่มีหัวข้อธรรมตั้งแต่ระดับพื้นฐานมี อเสวนา จ พาลานํ การไม่คบคนพาล เป็นเบื้องต้น จนถึงระดับสูงสุด มี จิตตํ ยสส น กมฺปติ อโสภํ วิรชํ เขมํ จิตไม่หวั่นไหว จิตไม่เศร้าโศก จิตปราศจาก กิเลส จิตเกษมเป็นที่สุด ซึ่งสามารถ เลือกปฏิบัติได้ตามแต่จะสะดวกหรือเหมาะแก่ตน มังคลัตถทีปนีนี้เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่ ขยายความแห่งมงคลสูตรได้อย่างลึกซึ้งกินใจ ตามแนวทางแห่งพระไตรปิฎก อรรถกถา ภิกขา อนุภิกขา และปกรณ์วิเสส ซึ่งเมื่อรวมตำราที่ท่านนำมาอ้างอิงแล้วมีเป็นจำนวนมาก ซึ่งล้วนแต่ เป็นภาษาบาลีอักษรพม่าและอักษรไทย เนื้อหาทั้งสั้น แต่ละเล่มจารไว้บนใบลานบ้าง สมุดข่อย บ้างคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ท่านรจนารขึ้นโดยนำเอาพุทธ พจน์จากมงคลสูตรมาเป็นตัวแบบ เพื่อแต่งอธิบายขยายความ คล้ายสำนวนเทศนาโวหาร โดยได้อธิบาย ศัพท์หรือคณาจากมงคล สูตรที่ละบาท แล้วจึงยกอุทาหรณ์ขึ้นมาประกอบ พุทธพจน์ที่ยกมาแต่งอธิบาย ในมังคลัตถทีปนี มีทั้งหมด 11 คาถา แบ่งเป็น 2 ภาค คือ ภาค 1 มี 4 คาถา คือ คาถาที่ 1 – 4 (ถ้ารวมกับ คาถา ที่เหวดกาล่าวเป็น 5 คาถา) และภาค 2 มี 7 คาถา คือคาถาที่ 5 – 11 คาถาทั้ง 10 คาถานั้น รวมกัน แล้วมีมงคลทั้งสิ้น 38 ประการ ส่วนคาถาที่ 11 นั้นเป็นการตรัสสรุปชมเชยมงคลทั้ง 38 ประการ (พระสิริมังคลเถระ, 2554)

คัมภีร์มังคลัตถทีปนี เป็นคัมภีร์ที่สามารถสร้างความเข้าใจได้อย่างง่ายขึ้น เช่น หลักความประพฤติด้านสิ่งแวดลอมที่มีผลต่อ การพัฒนามนุษย์ในมงคลสูตรแสดงให้เห็นว่า ความเจริญรุ่งเรืองของชีวิตเกิดขึ้นขึ้นอยู่กับ อิทธิพลของปัจจัยแวดลอมหรือสิ่งแวดลอมไม่น้อย ดังที่ตรัสไว้ในตอนแรกของมงคลสูตร คือ (1) การไม่คบคนพาล (2) การคบบัณฑิต (3) การบูชาบุคคลที่ควรบูชา (4) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม ปัจจัยอันเป็นเครื่องกระตุ้นหรือชักจูงให้ มนุษย์ทำความดีและสามารถพัฒนาตนเองขึ้นไปถึงระดับที่สูงได้นั้น องค์ประกอบภายนอกซึ่ง ได้แก่ปัจจัยทางสังคม โดยการได้รับคำแนะนำสั่งสอน การถ่ายทอดบอกเล่า ชี้แจง อธิบาย การ เรียนรู้จากผู้อื่นในเฉพาะส่วนที่ถูกต้องดีงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้รับความรู้หรือคำแนะนำ จากบุคคลที่เป็นกัลยาณมิตร (ลิขิต ลิขิตตานนท์, 2523)

ฉะนั้น การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกหรือสิ่งแวดลอม ปัจจัยเชิง บวกจะช่วยให้เกิดการพัฒนาในแนวทางที่ดีขึ้น มงคลที่จริงแท้เกิดจากกุศล เพราะว่า มงคล แปลว่า สิ่งที่น่ามาซึ่งความสุข ความเจริญ อะไรที่นำความสุข ความเจริญมาให้ได้อย่างแท้จริงก็คือกุศล ได้แก่สิ่งที่ดีงาม เพราะฉะนั้นบุญคือกุศลจึงเป็นสิริมงคล เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งความสุขความเจริญที่แท้จริง และหลักธรรมในมงคลสูตรหรือ

46 วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2563)

มงคลชีวิต 38 ประการ เช่น การไม่คบ คนพาล การคบบัณฑิต การบูชาบุคคลที่ควรบูชา และการอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม คือปัจจัยภายนอกเชิงบวกที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้ดีขึ้น คุณธรรมในมงคลสูตรเหล่านี้ จัดอยู่ในจริยศาสตร์ขั้นพื้นฐาน เพราะเป็นการเตรียมมนุษย์ให้พร้อมเพื่อการพัฒนา ตนเองในคุณธรรมที่สูงขึ้นต่อไป เราจะเห็นได้ว่าหลักธรรมในคัมภีร์มั่งคั่งถดถอที่ปณี สามารถนำมา ประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ได้ เมื่อปฏิบัติตามแล้วย่อมเห็นผลเป็นรูปธรรมอย่าง ชัดเจน คัมภีร์มั่งคั่งถดถอที่ปณีเป็นตำราที่เผยแพร่ไปในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก นักปราชญ์ราชบัณฑิตต่างยอมรับว่าเป็นตำราที่แต่งได้ดีเยี่ยม แต่ถึงกระนั้นก็ยังมิมีผู้สนใจ จำนวนน้อยที่จะศึกษาวรรณกรรมชิ้นนี้ทั้งในด้านประวัติความเป็นมา ความสำคัญ เนื้อหาทางจริยศาสตร์ และศาสตร์การดำเนินชีวิตที่มีปรากฏในคัมภีร์มั่งคั่งถดถอที่ปณี ฉะนั้นบทความนี้จะ นำเสนอหลักธรรมทั้ง 38 ประการและเพื่อค้นหาว่าหลักธรรมเหล่านั้นจะสามารถนำมาประยุกต์เป็นศาสตร์แห่งการดำเนินชีวิตของมนุษยชาติได้อย่างไร

จากที่ได้กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า การบำเพ็ญตบะได้มีการสืบทอดกันมาตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลทราบจนมาถึงทุกวันนี้ ก็เพราะเหตุว่า เป็นองค์คุณที่สามารถเผาผลาญอกุศลกรรมทั้งหลายได้อย่างแท้จริง ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาจะทราบว่า การบำเพ็ญตบะในพระพุทธศาสนานั้น จะมีการเริ่มต้นตั้งแต่การสำรวมอินทรีย์เพื่อละอกุศลเจตสิกธรรมเมื่อภิกษุเป็นต้น ดังมีปรากฏในจุดตุลวรรคปฐมปิณฑาสก ในจุดกนิบาตอังคตตตนิกาย ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุชื่อว่า เป็นผู้มืทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลายอย่างไร ภิกษุทั้งหลายภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปด้วยตาแล้ว เป็นผู้ไม่ถือโดยนิมิต เป็นผู้ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ อกุศลธรรมทั้งหลายอันลามก คืออกุศลและโทมนัสพึงชานไปตาม บุคคลผู้ไม่สำรวมอินทรีย์คือจักขุนั้นอยู่ เพราะการไม่สำรวมอินทรีย์คือจักขุใดเป็นเหตุ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมอินทรีย์คือจักขุนั้น ย่อมรักษาจักขุ ย่อมถึงความสำรวมในอินทรีย์ คือจักขุ ภิกษุพึงเสียด้วยหู ฯลฯ สูดกลิ่นด้วยจมูก ฯลฯ ลิ้มรสด้วยลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโณภุชพะด้วยกาย ฯลฯ รัฐธรรมารมณด้วยใจแล้ว ฯลฯ เป็นผู้ไม่ถือโดยนิมิต ฯลฯ ย่อมถึงความสำรวมอินทรีย์คือใจ ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้แล ภิกษุ เป็นผู้ชื่อว่า มีทวารอันสำรวมแล้ว ในอินทรีย์ทั้งหลาย” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539; พระสิริมั่งคั่งถดถอ, 2554)

ดังนั้นกุลบุตรทั้งหลายผู้เบื้อหน่ายต่อการครองเรือน อันเป็นที่ตั้งของเรื่องแห่งความทุกข์หลายอย่างจึงได้พากันออกบวชในพระพุทธศาสนา ครั้นเมื่อบวชแล้วก็ได้ศึกษาบำเพ็ญตบะในพระพุทธศาสนา ทั้งคันถธุระ และวิปัสสนาธุระ เพื่อรู้และเป็นแนวทางการบำเพ็ญภาวนาอันเป็นการเผาผลาญกิเลส ที่เรียกว่าตบะ ๆ จึงมีความสำคัญอย่างมาก สำหรับการออกบวชของกุลบุตรทั้งหลาย เพื่อเป็นกรอบและทิศทางที่มั่นคง ในการเผาผลาญกิเลส และบาปกรรมอันลามกต่างๆ เมื่อกุลบุตรทั้งหลายบำเพ็ญตบะย่อมได้รับประโยชน์ ได้แก่ ฌาน วิปัสสนา อภิญญา ญาณ อันประกอบด้วยอรหัตตมรรค ตามสมควรแก่การปฏิบัติ

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า การบำเพ็ญตบะ ย่อมเป็นไปเพื่อการเผาผลาญอกุศลกรรมทั้งหลายเมื่อภิกษุเป็นต้น โดยมีการระมัดระวังสำรวมอินทรีย์เป็นขั้นตอนในการปฏิบัติ เมื่อเป็นเช่นนั้นย่อมตรงตามการบำเพ็ญตบะในคัมภีร์มั่งคั่งถดถอที่ปณี ทำให้รู้ถึงประโยชน์แห่งการบำเพ็ญตบะอย่างแท้จริง แต่ก็มีบ้างที่บุคคลผู้ที่เข้าใจไปว่า การปฏิบัติที่ลำบาก หรือทรมานตน จึงจะเป็นการบำเพ็ญตบะ ซึ่งอาจจะไม่ตรงตามหลักการบำเพ็ญตบะในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษาวิเคราะห์การบำเพ็ญตบะในคัมภีร์มั่งคั่งถดถอที่ปณีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาการบำเพ็ญตบะในสมัยพุทธกาล เพื่อศึกษาการบำเพ็ญตบะในคัมภีร์มั่งคั่งถดถอที่ปณี เพื่อวิเคราะห์การประยุกต์การบำเพ็ญตบะในคัมภีร์มั่งคั่งถดถอที่ปณีเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันตามวัตถุประสงค์ที่กำหนด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องตบะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาตบะในคัมภีร์มั่งคัลลตที่ปนี
3. เพื่อวิเคราะห์ตบะในคัมภีร์มั่งคัลลตที่ปนีเพื่อเป็นแนวทางพัฒนาชีวิต

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร แบ่งตามแหล่งข้อมูล ดังนี้

การศึกษารวบรวมข้อมูล

ศึกษาค้นคว้าข้อมูลชั้นปฐมภูมิ โดยอ้างอิงข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และคัมภีร์ฎีกา ภาษาไทยและภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศึกษาค้นคว้าข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และสารนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องต่างๆ ที่มีเนื้อหาวิทยาลัยและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอื่นๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องและสอดคล้องกับการบำเพ็ญตบะ

ข้อมูลทุติยภูมิ ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎก และการบำเพ็ญตบะ ทั้งส่วนที่เป็นแนวคิด แนวทางการปฏิบัติและพัฒนาการหลักการปฏิบัติที่มีในสังคมไทยปัจจุบัน

ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการบำเพ็ญตบะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่ได้ การศึกษาข้อมูลจากเอกสารการศึกษาข้อมูลการบำเพ็ญตบะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่นๆที่เกี่ยวข้องการศึกษาพัฒนาการการบำเพ็ญตบะในสังคมไทย

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เน้นขอบเขตที่จะศึกษาดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาวิเคราะห์ การบำเพ็ญตบะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และได้กำหนดขอบเขตที่จะทำการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาความหมาย ประเภท ประโยชน์ของการบำเพ็ญตบะในสมัยพุทธกาล ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. ศึกษาการบำเพ็ญตบะในคัมภีร์มั่งคัลลตที่ปนีมีขั้นตอนและแนวทางปฏิบัติอย่างไร
3. วิเคราะห์การประยุกต์การบำเพ็ญตบะในคัมภีร์มั่งคัลลตที่ปนีเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันมีการพัฒนาการแนวคิดที่สอดคล้องหรือขัดแย้ง กับหลักในสมัยพุทธกาล และแนวทางส่งเสริมให้เหมาะสมกับสังคมไทยยุคปัจจุบันได้อย่างไร

ขอบเขตด้านเอกสาร

ศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญตบะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ทุกเล่มทุกประเภททั้งหนังสือ เอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ รวมไปถึงพระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา เป็นต้น

ผลการวิจัย

1. ตบะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จากการศึกษาในประเด็นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นส่วนของแนวคิด ลักษณะสำคัญ ประเภท บุคคลผู้บำเพ็ญตบะ พร้อมทั้งคุณและโทษของตบะ พบว่า หลักการสำคัญของการบำเพ็ญตบะ เป็นการฝึกความอดทน อดกลั้นต่อสิ่งที่มากระทบจิตใจให้ลุ่มหลงในกิเลสต่างๆ อันเป็นที่มาของความทุกข์ ตบะ คือการพันมัวเมาด้วย 쾌กิเลส หมายถึง แผลดเผากิเลสตัณหา มิให้ครอบงำจิต ระวังยับยั้งข่มจิตใจได้ ไม่หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและการ มีความเป็นอยู่สม่ำเสมอหรืออยู่อย่างง่ายๆ สามัญมุงมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียรทำกิจในหน้าที่ให้บริบูรณ์ (พระธรรมปิฎก (ป .อ. ปยุตโต), 2541)

ตบะตามความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

คำว่า “ตบะ” ที่มาจากบาลีว่า ตป และแปลความหมายได้ว่า เเผาให้ร้อน หมายถึง การเผากิเลสอาสวะให้ร้อนแล้วมันจะได้เหือดแห้งหายไปทางปฏิบัติ เป็นการสร้างเงื่อนไขทางกาย หรือทางพฤติกรรมให้เหมาะสม เพื่อจะเปิดทางให้เกิดประสบการณ์ทางจิตขั้นสูงต่อไป” (แสง จันทรงาม, 2534) เป็นการทรมาณร่างกายให้ได้รับความลำบากหรือการทำให้ร่างกายมีความอ่อนแอลง เพื่อที่จะทำให้จิตใจมีความสงบ ข่มกิเลสให้สงบลงชั่วคราวเท่านั้น แต่เมื่อไรร่างกายมีความเข้มแข็งขึ้นมา กิเลสเหล่านั้นก็จะกลับมาบีบคั้นทรมานอีกเหมือนดังเดิม ซึ่งตบะตามความหมายในพระไตรปิฎกนั้น เป็นหลักการปฏิบัติธรรมในเบื้องต้น เพราะ เป็นหลักธรรมที่ไม่เบียดเบียนสัตว์โลกด้วยร่างกาย วาจาและใจ มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อบุคคลใดเบียดเบียนตนทรมาณตนให้ได้รับความลำบากมากจนเกินไปหรือการฆ่าตัวตายก็ได้ชื่อเป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ ดังนั้น ความหมายตบะในพระไตรปิฎกที่ปรากฏในกุศลกรรมบถ คือ

1) ตบะตามความหมายทางกาย 3 หมายถึง การละเว้นจากการเบียดเบียนหรือ การฆ่าสัตว์โลกให้สิ้นชีพไป 1 เคารพสิทธิมนุษย์ โดยการไม่ลักขโมยของผู้อื่น 1 การไม่ล่วงละเมิดสิทธิ์ในตัวผู้อื่นด้วยการชื่นใจหรือการมีชู้กับเมียผู้อื่นหรือการรักษาพรหมจรรย์ให้มั่นคง 1

2) ตบะตามความหมายของวาจา 4 หมายถึง การละเว้นทางวาจาที่เบียดเบียนผู้อื่นด้วยการพูดใส่ร้ายบุคคลอื่นให้ได้รับความเดือดร้อนหรือการสั่งฆ่าผู้อื่นด้วยทางวาจา การละเว้นจากการพูดส่อเสียดให้บุคคลอื่นได้รับความรำคาญหรือเนื่องด้วยสาเหตุใดก็ตามก็ควรพยายามพูดกันด้วยความดี การละเว้นจากการพูดคำหยาบที่ไม่น่าฟังหรือฟังแล้วเกิดความไม่สบายใจสำหรับผู้ฟัง การละเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อที่ไร้สาระการสร้างวิมานในความฝันและพูดออกมาให้บุคคลอื่นได้รับทราบ

3) ตบะตามความหมายของจิตใจ 3 หมายถึง การละเว้นจากการพยายามมีความคิดที่จะละโมภเอาของบุคคลอื่นอย่างผิดธรรมหลักธรรม หรือธรรมนองคลองธรรม การละเว้นจากการมีความคิดร้ายต่อบุคคลอื่นหรือสัตว์อื่นด้วยความอาฆาตพยาบาท พยายามละเว้นให้ได้ การละเว้นจากการมีความเห็นที่ผิดจากความเป็นจริงหรือการละเว้นจากมิจฉาทิฐิ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จะเห็นว่า ความหมายของ “ตบะ” ตามนัยที่มาในพระไตรปิฎกคือ มุ่งเอาละจากการทำชั่วทั้งปวง ทำดีทั้งปวงและทำจิตใจให้ผ่องใส หรือเป็นการบำเพ็ญตบะด้วยการพยายามปฏิบัติตามพระวินัย ด้วยการละเว้นการล่วงละเมิดพระวินัย (ศีล) ปฏิบัติตามหลักพระธรรมและพยายามพิจารณาหลักอภิธรรมหรือการพิจารณาทางจิตใจ เพื่อให้เห็นความเป็นจริง โดยเชื่อว่า ถ้าสิ้นชีวิตด้วยการบำเพ็ญตบะนั้นก็จะได้ไปสวรรค์เมื่อปรากฏอย่างใดอย่างหนึ่ง และการบำเพ็ญตบะนั้น เดชแห่งตบะอาจบันดาลให้ร้อนถึงเทพเจ้าๆ ได้เห็น

กำลังความเพียรไม่ทอดถอยอย่างนั้นแล้ว ย่อมประสิทธิพรให้สมปรารถนา (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2539)

ดังนั้น วิธีการบำเพ็ญตบะไม่ว่าจะเป็นฝ่ายของบรรพชิต หรือฝ่ายของคฤหัสถ์ก็ตาม ต่างก็มีเป้าหมายเหมือนกันคือเพื่อทำลายกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ทั้งสิ้น โดยหลักและวิธีการในการบำเพ็ญตบะนั้นนี้อาจจะแตกต่างกันโดยหลักการและวิธีการบำเพ็ญตบะ แต่เป้าหมายเหมือนกันคือ เพื่อจิตใจได้ประสบกับความสุข ซึ่งความสุขมี 2 ประเภท ได้แก่ (1) ความสุขของบรรพชิต และ (2) ความสุขของคฤหัสถ์ มีดังนี้ ความสุขของบรรพชิตเกิดจากการการบำเพ็ญตบะนั้น มีหลักการที่จะต้องต้องศึกษา ได้แก่ 1) ปาฏิโมกขสังวร เป็นการสำรวมในพระปาติโมกข์ รักษาศีลให้ครบบริบูรณ์ ทั้งในส่วนของข้อห้าม และข้อที่เป็นหลักการปฏิบัติหรือการรักษากาย วาจา และใจ ให้มีความสงบ เป็นต้น 2) อินทรีย์สังวร เป็นการสำรวมอินทรีย์ มีสติระวังรักษาใจ มิให้กิเลส คือความยินดี ยินร้ายเข้าครอบงำ ในเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทรีย์ทั้ง 6 มีการเห็นรูปด้วยตา เป็นต้น 3) กัสสปริยัตตะ เป็นการพูดคุยมือขอบเขต คือจำกัดการพูดคุยน้อยลงเป็นการรักษาวาจาให้มีความสงบเรียบร้อย รู้ขอบเขตในสิ่งที่ควรพูดและไม่ควรพูด เป็นต้น 4) กายวุปกาสะ เป็นกายปลีกกายอยู่สงบ คือเข้าอยู่ในเสนาสนะอันสงัด และ 5) สัมมาทัสสะ เป็นการปลุกฝังความเห็นชอบ คือสร้างเสริมสัมมาทิฐิ ระวังความเป็นมิฉชาติทิฐิ หรือการเห็นผิดออกจากความเป็นจริงได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2558)

สำหรับความสุขจากการบำเพ็ญตบะของคฤหัสถ์นั้น พบว่า มีหลักการบำเพ็ญ 4 ประการ ดังนี้ (1) เบญจศีล เป็นการบำเพ็ญตามข้อบังคับต่างๆ เพื่อให้เกิดความสงบทางจิตใจและได้ปฏิบัติถูกต้องตามหลักของศีล (2) เบญจธรรม เป็นการบำเพ็ญเพื่อให้เกิดความเมตตาเบื้องต้น เพราะการทรมานสัตว์ เบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน ไม่มีประโยชน์อันใดเลย (3) กุศลกรรมบถ 10 เป็นหลักที่ควรปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ให้แก่มนุษย์ 3 ทาง ได้แก่ 1) ทางกาย 3 คือการมีความเมตตาต่อตนเองและผู้อื่น ช่วยเหลือเอื้อเอื้อให้สิ่งของที่เป็นประโยชน์แก่คนอื่นด้วยความเต็มใจ 2) ทางวาจา 4 คือ การพูดแต่ความจริงจะไม่ได้ไปแก้ไขปัญหาที่จะตามมาในภายหลัง พูดแต่เรื่องให้เกิดความสามัคคี พูดจาแต่คำสุภาพไพเราะ และพูดแต่สิ่งมีสาระมีเหตุมีผล 3) ทางจิตใจ 3 คือ เห็นสมบัติของคนอื่นมากก็ยินดีกับเขา รู้จักการให้อภัย ไม่ผูกใจเจ็บ และ (4) กุโอบุสถศีล เป็นการปฏิบัติสำหรับคฤหัสถ์ที่มีความใกล้ชิดกับศาสนา โดยมีกฎระเบียบข้อบังคับในการบำเพ็ญเพิ่มขึ้นจากเดิมที่มีอยู่ 5 ข้อ และเพิ่มเข้ามาอีก 3 ข้อ จึงเป็น 8 ข้อ เป็นหลักข้อห้ามที่คฤหัสถ์สมควรใจให้มารักษาเอง เพื่อให้เข้าถึงความสงบสุขใจ

2. ตบะในคัมภีร์มิ่งคัลลทีปนี

จากการศึกษา พบว่า มีในประเด็นสำคัญ 5 ประการ คือ (1) ตบะในฐานะเป็นมงคล (2) ความหมายของตบะ (3) ลักษณะของตบะ ได้แก่ 1) การสำรวมอินทรีย์ และ 2) ความเพียร (4) การบำเพ็ญตบะ ได้แก่ 1) แนวทางการสำรวมอินทรีย์ 2) แนวทางการกระทำความเพียร คือ 1) เหตุแห่งความเกียจคร้าน 8 อย่าง และ 2) เหตุให้ปรารถนาความเพียร 8 อย่าง และ (5) ผลของการบำเพ็ญตบะ ได้แก่ 1) ผลระดับโลกิยะ และ 2) ผลระดับโลกุตตระ โดยวิธีการบำเพ็ญตบะในคัมภีร์มิ่งคัลลทีปนี พบว่า มงคลหมายถึง เหตุที่ทำให้คนเจริญขึ้น มีฐานะดีขึ้น มีวิชาความรู้ดีขึ้น รวมความว่าเป็นวิธีปฏิบัติตนให้ชีวิตจิตใจมีความสุขสมบูรณ์ยิ่งขึ้น (พระสิริมิ่งคัลลเถระ, 2554) โดยแบ่งตามทวารที่เป็นเหตุให้กระทำที่ถูกต้องมี 3 ประการ ได้แก่

1) กายสุจริต 3 คือ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม เรียกว่า กายกรรม 3 คือ การกระทำทางกาย 3

50 วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์ ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 (มกราคม – เมษายน 2563)

2) วีสัจจรี 4 คือ งดเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบคายร้ายกาจ และงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ เหลวไหล ไร้สาระ เรียกว่า วจีกรรม 4 การพูดทางวาจา 4

3) มโนสุจรี 3 คือ ความคิดในทางที่ดีงาม 3 ประการ คือไม่โลภอยากได้ของๆ คนอื่น ไม่พยาบาทปองร้ายใคร มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม เรียกว่า มโนกรรม 3 คือการคิดทางใจ 3 ซึ่งในคุณธรรมทั้ง 10 ประการ(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) จัดเป็นมนุษยธรรม คือธรรมที่ทำให้มนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ เพราะมนุษย์นั้น คือสัตว์ที่รู้ว่าอะไรเป็นประโยชน์ อะไรไม่เป็นประโยชน์ อันแสดงให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของมนุษย์ คือสัตว์โลกที่จิตใจสูง เป็นสัตว์โลกที่มีเหตุผล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2558)

นอกจากนี้ ผลของการบำเพ็ญตบะในคัมภีร์มั่งคัลลททีปนี คือเป็นการปฏิบัติฝึกหัดตนเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายสูงสุดเท่าที่ปัญญาบารมีของมนุษย์ที่สามารถจะกระทำได้ โดยในทางพระพุทธศาสนานั้น ผู้ที่จะเข้าถึงกระแสแห่งมรรค หรือสภาวะธรรมแห่งความพ้นจากกองแห่งวัฏฏะอันเป็นกองทุกข์นั้น คือหยุดการเวียนว่ายตายเกิดที่นั่นภพชาติโดยประมาณมิได้ ซึ่งการบำเพ็ญตบะด้วยวิธีการต่างๆ อย่างยิ่งยวด โดยหวังผลอันเกิดจากการบำเพ็ญตบะมี 2 ระดับ ได้แก่ 1) ผลระดับโลกียะ 2) ผลระดับโลกุตระ โดยผลของการบำเพ็ญตบะในระดับโลกียะ คือรู้หลักการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ (อุบาสก อุบาสิกา) ผู้เข้าใกล้ชีวิตพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถพัฒนาปัญญาจากระดับคฤหัสถ์ทั่วไปขึ้นมาได้ระดับหนึ่งที่สามารถแก้ไขปัญญาชีวิตที่มีความสลับซับซ้อนได้ แต่ยังไม่สามารถเข้าปฏิบัติได้อย่างบรรพชิตผู้ละจากการครองเรือนได้แล้ว ซึ่งผลแห่งการบำเพ็ญตบะนั้นมี มรรค 4 คือ โสดาปัตติผลมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค ซึ่งคฤหัสถ์สามารถจะเข้าถึงได้ ส่วนผลระดับโลกุตระ คือผลที่เหนือโลก ไม่เกี่ยวข้องกับโลก พ้นไปจากโลกียวิสัย พ้นจากอัตตวิสัย พ้นไปจากอัตตาทัตตวน ไม่มีตัวตนในการกระทำ ไม่ว่าจะมียัตตาหรือไม่มีอัตตาก็ตาม โดยผลระดับโลกุตระนั้น คือเป็นสังขธรรมความจริงเป็นเช่นนั้นเอง คือพ้นทุกข์ถาวร มีนิพพานเป็นที่สุด โดยการเข้าถึงโลกุตระธรรม 9 ประการ คือ มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 อย่างไรก็ตาม การเข้าถึงพระสัทธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ คือ การเกิดปัญญาเห็นแจ้งในหลักโลกุตระธรรม 9 และอริยสัจ 4 ชั้นอันสูงสุด หมายถึง การบรรลุวิชชา 3 และวิมุตติ สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล 4 ประเภท คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหัตต์ ในทางพุทธศาสนามีคำที่ใช้ในการบรรลุธรรม เช่น ปฏิเวธ: ความแทงตลอด (มรรคปัญญา), ปัตติ: ถึงแล้ว, บรรลุแล้ว, อภิสมโย: ความถึงพร้อมเฉพาะ, สัจฉิกิริยา: การทำให้แจ้ง, ญาณทัสสนะ: รู้เห็นด้วยปัญญา, วิโมกข์: ความหลุดพ้น เป็นต้น ดังนั้น ผลของการบำเพ็ญตบะมีเป้าหมายสูงสุด คือ เพื่อการเข้าถึงพระนิพพาน

3. การศึกษาวิเคราะห์ตบะในคัมภีร์มั่งคัลลททีปนีเพื่อเป็นแนวทางพัฒนาชีวิต

ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนามี 2 อย่างที่สำคัญ คือ 1) การพัฒนาชีวิตของบรรพชิต และ 2) การพัฒนาชีวิตของคฤหัสถ์ โดยหลักการพัฒนาชีวิตของบรรพชิตนั้น ได้อาศัยหลักการบำเพ็ญในเรื่องของตบะ ไม่ว่าจะเป็ขั้นต้น (ความอดกลั้น), ศิล (การรักษาศีล), อุโบสถกรรม (การรักษาอุโบสถศีล), อุตงค์, อินทรียสังวร (การสำรวมอินทรีย) และ วิริยะ (ความเพียร) ต้องผ่านกระบวนการอุปสมบทเป็นประการเบื้องต้น และจะต้องได้รับการศึกษาที่สำคัญ 3 ประการ คือ

1) การศึกษากับอุปัชฌาย์ เป็นหน้าที่ประการแรกของผู้ที่จะเป็นพระอุปัชฌาย์ นอกเหนือไปจากหน้าที่ในการให้การศึกษอบรม

2) การศึกษากับสำนักอาจารย์ หรือผู้ได้รับการอุปสมบทใหม่ในพระอุปัชฌาย์ ได้เป็นแบบอย่างหนึ่งของศิษย์ที่มีต่อครูอาจารย์ เพื่อจะได้อบรมสั่งสอนแก่ผู้อุปสมบทได้ศึกษาพระธรรมวินัยที่ถูกต้องเป็นกำลังสำคัญของคณะสงฆ์ และหากลาสิกขาไปเป็นคฤหัสถ์ก็นับว่าเป็นอุบาสกที่ดีในสังฆม

3) การศึกษากับสำนักปฏิบัติธรรม เป็นการดีเพราะเป็นการนำตนให้เข้าถึงแก่นแท้ในทางพระพุทธศาสนา คือการชำระจิตให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ทำให้รู้แจ้งถึงความเป็นจริงของชีวิต หรืออันเป็นอุบายให้เกิดปัญญา ส่วนการพัฒนาชีวิตของคฤหัสถ์ ตามหลักพระพุทธศาสนาสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ การรักษากาย รักษาวาจา และรักษาใจ ให้เรียบร้อยดีงาม มีเมตตา มีกรุณา เป็นต้น ซึ่งเป็นธรรมของอารยชน จัดเป็นหลักการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานมีกุศลกรรมบถ 10 ที่เป็นการปฏิบัติตามอารยธรรม จัดเป็นหลักการดำเนินชีวิตชั้นกลาง และปฏิบัติตามหลักมรรคมีองค์ 8

สำหรับแนวทางการประยุกต์คำสอนเรื่องตบะเพื่อพัฒนาชีวิตทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์นั้นมี 2 แนวทาง คือ

1) แนวทางพัฒนาชีวิตของบรรพชิต ที่ได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ (1) การพัฒนาชีวิตส่วนตน (2) การพัฒนาระหว่างอุปัชฌาย์-อาจารย์กับศิษย์ (3) การพัฒนาการศึกษาเผยแผ่ และปฏิบัติธรรม และ (4) การพัฒนาคณะสงฆ์ และ

2) แนวทางพัฒนาชีวิตของคฤหัสถ์นั้น เป็นกระบวนการสำคัญที่จะต้องศึกษาและปฏิบัติ โดยเฉพาะการมีศีลธรรม คือปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักศีล อันเป็นหลักจริยธรรมพื้นฐานสำคัญ ได้แก่ (1) การพัฒนาชีวิตส่วนตน (2) การพัฒนาครอบครัว (3) การพัฒนาการทำงาน และ (4) การพัฒนาสังคม

โดยสรุปแล้ว เป้าหมายการพัฒนาชีวิตด้วยการบำเพ็ญตบะนั้น มีประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคม คือเป็นการการพัฒนาจิตไปสู่คุณธรรมในระดับสูงขึ้น ในทางพระพุทธศาสนาสอนการพัฒนาชีวิตที่ถูกต้องจะต้องดำเนินให้บรรลุถึงจุดหมาย 3 ชั้น คือ 1) ประโยชน์ปัจจุบัน คือประโยชน์ทางด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง 2) ประโยชน์เบื้องหน้า คือมีชีวิตที่ดีงาม มีความมั่นใจในคุณค่าของชีวิต และ 3) ประโยชน์สูงสุด คือจิตใจเป็นอิสระด้วยปัญญา รู้เท่าทันความจริงของชีวิตและโลก กล่าวคือหลุดพ้นจากความครอบงำของกิเลสและความทุกข์ได้ สามารถทำจิตให้ปลอดโปร่งผ่องใสได้ตลอดเวลา เป็นประโยชน์สูงสุด คือได้บรรลุมรรคผลนิพพาน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

สำหรับการบำเพ็ญตบะ ที่เป็นข้อเสนอแนะทั่วไปในหลักปฏิบัติที่มีมีความเกี่ยวข้องกับบรรพชิตในทางพระพุทธศาสนานั้นเน้นไปที่การปฏิบัติต่อกันอย่างสม่ำเสมอเพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่คณะให้เกิดความเรียบร้อย ถือว่าเป็นหลักที่ควรประพฤติให้เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งไม่เฉพาะแต่บรรพชิตเท่านั้น แต่การปฏิบัติกันอย่างสม่ำเสมอหรือตรงไปตรงมานี้ ถือเป็นความดีที่ควรให้เกิดขึ้นทั้งสังฆมคฤหัสถ์ด้วย อย่างไรก็ตาม การศึกษาหลักคำสอนเรื่อง ตบะ อันเป็นข้อปฏิบัติสำคัญในการฝึกหัดพัฒนาด้านให้พ้นจากกองแห่งทุกข์ทั้งปวงนั้น ก็เพื่อมิให้เกิดความแตกแยก สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นสังฆมนั่นเอง ด้วยเหตุนี้การที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติข้อปฏิบัติต่างๆ ก็เพื่อให้พุทธบริษัทได้น้อมนำมาปฏิบัติและดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเหมาะสม โดยเฉพาะเรื่องของการกระทำความเพียร เภากิเลส ที่เป็นสิ่งขัดขวางความเจริญงอกงามทั้งหลายให้หมดไป

ด้วยเหตุนี้ วิเคราะห์ศึกษาวิเคราะห์การบำเพ็ญตบะในคัมภีร์มัจฉลัตถทีปนี ผลการวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งการนำเสนอหลักการปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อกำจัดกองกิเลสในสันดาน อันเป็นตัวที่ขัดขวางความเจริญในมรรคผลนิพพานมิให้เกิดขึ้น ได้เกิดขึ้นเพื่อได้ดำเนินหรือฝึกหัดพัฒนาถูกต้องตามวิธีการปฏิบัติหรือวิธีการบำเพ็ญเพียรแล้ว ทั้งในส่วนที่เป็นหลักปฏิบัติของบรรพชิต และหลักปฏิบัติของคฤหัสถ์ ก็เป็นการหยั่งศรัทธาให้เกิดขึ้นกับผู้ที่ยังไม่ศรัทธาในพระรัตนไตร อันเป็นกำลังสำคัญในอำนาจพระศาสนาเจริญขึ้น ที่มีส่วนในการรักษาอายุของพระศาสนามาจนถึงปัจจุบันได้

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผลการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ยังมีประเด็นที่จะเป็นประโยชน์แก่ศึกษาค้นคว้าวิจัยครั้งต่อไปเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับหลักการ วิธีการบำเพ็ญตบะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และในคัมภีร์มัจฉลัตถทีปนี ว่า มีความสัมพันธ์กับหลักไตรสิกขา คือ ตบะที่ควรตำหนิ (ไม่ส่งเสริมไตรสิกขา) และ ตบะที่ควรสรรเสริญ (ส่งเสริมไตรสิกขา) อย่างไร ซึ่งหลักการสองอย่างนี้ ยังสามารถนำไปต่อยอดหรือพัฒนาด้านอื่นๆ ของสังคมพุทธได้เป็นอย่างดี ดังนั้นเพื่อทำความเข้าใจให้ถูกต้องเกี่ยวกับการบำเพ็ญตบะในระดับต่างๆ ที่ผู้วิจัยมีได้นำเสนอครบประเด็นตามที่ได้พรรณนา จึงเห็นควรทำการศึกษาวิจัยเรื่องต่อไปนี้

- 1) ศึกษาวิเคราะห์ตบะที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกในสังคมร่วมสมัย
- 2) ศึกษาวิเคราะห์วิธีการแก้ปัญหาด้วยตบะในยุคปัญญาประดิษฐ์ (AI)

เอกสารอ้างอิง : References

- พระธรรมปิฎก (ป .อ. ปยุตฺโต). (2541). *ธรรมนุญชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- แสง จันทร์งาม. (2534). *ศาสนศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *พระไตรปิฎกอรรถกถา ฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2558). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 30). กรุงเทพมหานคร: ผลิติมม์.
- พระสิริมังคลเถระ. (แต่ง). (2554). *มัจฉลัตถทีปนี ภาษาไทย ภาค 1-2 ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

